

Ευτύχης Μπιτσάκης

Η παιδεία στην εποχή των πολυεθνικών

Η σχολική χρονιά άρχισε σε μια ατμόσφαιρα κρίσης. Το φαινόμενο είναι ορατό και κανείς δεν αρνείται την ύπαρξή του. Σε τι συνίσταται όμως η κρίση; Και ποιες είναι οι αιτίες της; Όπως θα επιχειρήσω να δείξω, πρόκειται για την κρίση προσαρμογής της παιδείας στις ανάγκες του παγκοσμιοποιούμενου καπιταλισμού, δηλαδή, σε τελευταία ανάλυση, στις ανάγκες της κερδοφορίας του κεφαλαίου. Η κρίση αυτή «χρωματίζεται» από τις ελληνικές ιδιομορφίες.

Μιλάμε για εθνική παιδεία (δεν είναι συμπτωματική η ονομασία του αρμόδιου υπουργείου). Όμως το σχολείο είναι ιδεολογικός μηχανισμός του αστικού κράτους. Ειδικά το πανεπιστήμιο είναι θεσμός δημιουργίας: 1) Στελεχών του αστικού παραγωγικού μηχανισμού (μηχανικών, χημικών, γεωπόνων, φυσικών κ.λπ.). 2) Στελεχών της οικονομίας. 3) Στελεχών του διοικητικού μηχανισμού (νομικοί κ.λπ.). 4) Στελεχών των ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους και των ιδιωτικών μηχανισμών παραγωγής

και διάδοσης της αστικής ιδεολογίας (κοινωνιολόγων, παιδαγωγών, δημοσιογράφων κ.λπ.). Συνολικά το σχολείο και ειδικά το πανεπιστήμιο είναι θεσμός που υπηρετεί: την αναπαραγωγή και τη διεύρυνση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής στο επίπεδο της τεχνικής και της οικονομίας; τη θεσμική κατοχύρωση του κοινωνικού καθεστώτος; την παραγωγή και τη διάδοση της κυρίαρχης ιδεολογίας και τέχνης. Το σχολείο και το πανεπιστήμιο είναι –συνεπώς– ταξικά, αλλά η ταξική ουσία τους επικαλύπτεται από τη φενάκη, σύμφωνα με την οποία η αστική τάξη εμφανίζεται ως εκπρόσωπος του έθνους. Η κρίση της παιδείας σήμερα είναι μια από τις όψεις της κρίσης της αστικής κοινωνίας.

«Εθνική παιδεία». Αλλά η παιδεία και η επιστήμη ήταν συνδεδεμένες από την εποχή της αυγής του καπιταλισμού με την παραγωγή, την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων και τον πόλεμο (θυμηθείτε την ιστορία της ανάπτυξης της Μηχανικής, της Φυσικής, της Χημείας κ.λπ. και τις αντίστοιχες

απόψεις του Καρτέσιου, του Φράνσις Μπέικον, ακόμα και του Μόρους). Η έννοια «καθαρή επιστήμη» είναι –συνεπώς– ιδεολογική έννοια, όπως και η έννοια «εθνική παιδεία». Εντούτοις, τα προηγούμενα ιδεολογήματα εξέφραζαν, την ίδια στιγμή, μια από τις κινητήριες δυνάμεις της επιστήμης και του εκπαιδευτικού συστήματος: τη δίψα για γνώση (ο άνθρωπος φύσει του είδεναι ορέγεσθαι – Αριστοτέλης) και το ιδανικό του αστικού Διαφωτισμού.

Το «ερασιμανό» πανεπιστήμιο εξέφρασε τη σχετική αυτονομία της επιστήμης και της παιδείας και την καθαυτό παιδευτική λειτουργία τους. Όμως, σήμερα, οι ανάγκες της θυελλώδους κεφαλαιοκρατικής «ανάπτυξης» και της κερδοφορίας του κεφαλαίου απαιτούν την άμεση υποταγή της επιστημονικής γνώσης και της παιδείας στην παραγωγή, στον πόλεμο και στη διαχείριση μιας κοινωνίας όπου κυρίαρχη σχέση είναι ο ανταγωνισμός: ο «πόλεμος όλων εναντίον όλων» (Χομπς). Συνέπεια, η πολιτική και οι ντιρεκτίβες της ΕΕ, οι οποίες τείνουν να εξαρθρώσουν το «ιδεαλιστικό» ερασιμανό πανεπιστήμιο, να ιδιωτικοποιήσουν την παιδεία, να υποβαθμίσουν τη βασική έρευνα, να δημιουργούν στελέχη χρήσιμα στο κεφάλαιο και όχι επιστήμονες με την πραγματική έννοια του όρου. Το σχολείο, από «ναός της γνώσης», πρέπει να μετατραπεί σε εργοστάσιο παραγωγής τυποποιημένων «προϊόντων».

Αυτή είναι η γενική τάση της εποχής μας, κυνικά ομολογούμενη ή εξωραϊζόμενη με τα αναπτυξιακά και εκσυγχρονιστικά ιδεολογήματα. Και η «ελληνική ιδιομορφία»; Η «ηγέτις» τάξις μας θα είχε συμφέρον να προχωρήσει στον αστικό εκσυγχρονισμό της παιδείας, δηλαδή να διαμορφώσει ένα αποτελεσματικό σύστημα που θα ανταποκρινόταν στις ανάγκες της «επιστη-

μονικής», δηλαδή της τεγνοκρατούμενης, εποχής μας. Εντούτοις, από ιδρύσεως ελληνικού κράτους, η παιδεία υπήρξε ο «μεγάλος ασθενής» της κοινωνίας. Όλες οι απόπειρες «εκσυγχρονισμού» είχαν συναντήσει την αντίσταση των συντηρητικών δυνάμεων. (Θυμηθείτε την απόπειρα του Βενιζέλου και τον «άταφο νεκρό» του Γληνού, και τις αντιδράσεις στις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες του Παπανούτσου, ακόμα και του Γ. Ράλλη μετά την πτώση της χούντας. Άλλωστε, οι μεταρρυθμίσεις αυτές αφορούσαν κυρίως το γλωσσικό και λιγότερο την αστική-ιδεολογική αναμόρφωση.) Σήμερα, αντίθετα, γίνεται μια προσπάθεια αναμόρφωσης εκ βάθρων της παιδείας και προσαρμογής και υποταγής της στις ανάγκες του διεθνικού κεφαλαίου και της πολιτικής του έκφρασης: του νεοφιλελευθερισμού.

Ας συγκεκριμενοποιήσουμε τον προηγούμενο ισχυρισμό με ορισμένες παρατηρήσεις κυρίως για τη Μέση Παιδεία.

Οι ελλείψεις στην αναγκαία υποδομή είναι σοβαρές και γνωστές. Μέχρι και το τέλος του 2001, π.χ., έλειπαν περισσότεροι από 4.000 καθηγητές της Μέσης Παιδείας. Επίσης, περίπου 300.000 μαθητές φοιτούσαν σε σχολεία με διπλή βάρδια. Αλλά, παρά τις ελλείψεις και τη σχετική πληθώρα των ιδιωτικών σχολείων, περίπου το 93% των μαθητών φοιτούσαν σε δημόσια σχολεία (βλ. το άρθρο του Χρ. Κάτσικα, στην εφ. *ΤΑ ΝΕΑ*, 13/8/2002).

Οι μίζεροι μισθοί των εκπαιδευτικών, εξάλλου, η περίπου υποχρεωτική «διδασκτέα ύλη», η γραφειοκρατία, οι έλεγχοι, οι αξιολογήσεις, τσακίζουν τον ενθουσιασμό και την πίστη στην αξία του έργου του εκπαιδευτικού.

Για τη θλιβερή κατάσταση της Πρωτοβάθμιας και της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης επικαλούμαστε συχνά το παρελθόν: την

υπανάπτυξη, την αδράνεια των συντηρητικών ιδεών, το συντηρητικό, βραδυνό κίνητο κρατικό μηχανισμό, την έλλειψη μέσων κ.λπ. Το παρελθόν, πράγματι, «βαραίνει σαν βραχνάς στα μυαλά των ζωντανών» (Μαρξ). Όμως σήμερα το φορτίο του παρελθόντος είναι ουσιαστικά ασήμαντο. Η σημερινή κρίση είναι βασικά κρίση προσαρμογής στις ανάγκες της κεφαλαιοκρατικής ανασυγκρότησης στην εποχή των διεθνικών επιχειρήσεων.

Δεν θα αναφερθώ στην ιδεολογική λειτουργία του σχολείου ως ιδεολογικού μηχανισμού της κυρίαρχης τάξης. Ο αστικός χαρακτήρας του σχολείου είναι δεδομένος. Ποια είναι, λοιπόν, τα χαρακτηριστικά κυρίως της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και ποια τα αποτελέσματα;

Ας αρχίσουμε από τη «δίδακτέα ύλη». Χαρακτηριστικά: 1) Ογκώδη βιβλία, συσσωρευση γνώσεων, χωρίς ανάδειξη του ουσιώδους και της επιστημονικής μεθοδολογίας. Συνέπεια: ο εγκέφαλος αυτοκαθαρίζεται, αποβάλλοντας τις ασύνδετες, περιττές γνώσεις, αμέσως μετά τις εξετάσεις. 2) Πιθηρισμός του μοντερνισμού: αρχίζουμε από το αφηρημένο, το «μοντέρνο», για να καταλήξουμε στο συγκεκριμένο. Μαθαίνουμε, π.χ., διανυσματικούς χώρους, αλλά δεν ξέρουμε να υπολογίσουμε τον όγκο μιας σφαίρας. Μαθαίνουμε ταλαντώσεις και στο τέλος την ανάκλαση του φωτός. Κοντεύουμε να βάλουμε τα «κομπιούτερ» στα βρεφοκομεία, αλλά δεν μαθαίνουμε τις τέσσερις πράξεις της αριθμητικής κ.ο.κ. 3) Ελληνική ιδιομορφία, τα φροντιστήρια. Μετά το Γυμνάσιο ή το Λύκειο, το παιδί τρέχει στο «φροντιστήριο». Επιστρέφει στο σπίτι του στις 10 ή στις 11 το βράδυ. Πότε θα δειπνήσει, πότε θα δει τους δικούς του, πότε θα αναπαισθεί, πότε θα παίξει; Ετοιμάζουμε μια γενιά νευρωσικών, κουρασμένων νέων,

αποκομμένων από την κοινωνική ζωή και τη φύση. 4) Ο γενικευμένος κοινωνικός ανταγωνισμός εκφράζεται, διαμεσολαβημένος και πολλαπλασιασμένος, στο σχολείο, που μετατρέπεται σε αρένα ανταγωνιζόμενων για μια θέση στην ανώτατη παιδεία.

Κάποτε ο υποψήφιος, έχοντας αποστηθίσει ιστορία, εκθέσεις, ασκήσεις και προβλήματα, θα φθάσει στις πανελλήνιες. Η διεξαγωγή των πανελλήνιων θυμίζει πολεμική επιχείρηση: κινητοποίηση του κρατικού μηχανισμού, ανακοίνωση με φαξ των θεμάτων, επιτήρηση. Τι ζητούν από τους υποψηφίους; Πιστή αναπαραγωγή σελίδων του βιβλίου. Λύση ασκήσεων με προκαθορισμένο τρόπο. Έτσι η επιχείρηση καταλήγει στην ισοπέδωση. Όχι στην ανάδειξη της εικασθσίας του νέου, του κριτικού του πνεύματος, της προσωπικής ιδιαιτερότητας και της ειλικρίνειας της σκέψης του. Το υπουργείο και οι εξεταστές ζητούν την τυπική-απόρροπη «γνώση». Έτσι το σχολείο δεν προετοιμάζει ελεύθερους πολίτες, αλλά «απασχολήσιμους» σε μια ανταγωνιστική-ατομικιστική κοινωνία.

Αλλά, υποτίθεται ότι όλοι ανταγωνίζονται επί ίσοις όροις. Άρα η επιτυχία ή η αποτυχία καθορίζεται από την προσωπική προσπάθεια και την κληρονομική ειφυΐα (από τα γονίδια του υποψηφίου!). Φυσικά, πρόκειται για απάτη. Όλοι πήραν τα ίδια εφόδια από το οικογενειακό και το φιλικό τους περιβάλλον; Όλοι πήγαν στα ίδια «φροντιστήρια» και όλοι πλήρωσαν τα ίδια ιδιαίτερα; Ίδιες είναι οι συνθήκες των ακριβών σχολείων της Αθήνας και των επαρχιακών κωμοπόλεων; Οι ταξικές ανισότητες καθορίζουν τους άνισους όρους συμμετοχής στον ανελέητο αγώνα για εισαγωγή σε κάποια πανεπιστημιακή σχολή.

Ας μιλήσουμε όμως με τη γλώσσα των αριθμών: Στα γεωργικά, αλιευτικά κ.λπ. επαγγέλματα αντιστοιχεί το 19,4% του πλη-

θυσμού και μόλις το 4,9% των φοιτητών. Στα παιδιά αγροτικής καταγωγής αντιστοιχεί το 1-2,5% των φοιτητών της Ιατρικής ή του Πολυτεχνείου, ενώ το 40-50% των φοιτητών των σχολών πρώτης ζήτησης προέρχεται από οικογένειες επιστημόνων και ελεύθερων επαγγελματιών (βλ. Χρ. Κάτσικας, *ΤΑ ΝΕΑ*, 27/8/2002). Όπως έγραφε πρόσφατα ο κ. Στάμος Ζούλας στην *Καθημερινή*, «η ανώτατη εκπαίδευση σχεδόν μονοπωλείται από τα ανώτερα και μεσαία στρώματα, εις βάρος, βεβαίως, των υπόλοιπων φοιτητών που προέρχονται από την τάξη των χαμηλότερων εισοδημάτων».

Η πάγια, ανανεούμενη κρίση αντιμετώπιζεται με αδιάκοπες αλλαγές στη δομή, στη λειτουργία της παιδείας και στον τρόπο των εξετάσεων. Κάθε υπουργός πραγματοποιεί τη δική του «επανάσταση». Έτσι, μάθαμε ότι από το 2000 καταργούνται οι Γενικές Εξετάσεις. Η πρόσβαση στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση θα γίνεται με βάση το Απολυτήριο του Ενιαίου Λυκείου. Οτι «η αξιολόγηση των μαθητών θα αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της διδακτικής διαδικασίας». Αλλά με ποιες διαδικασίες; Με διαγνωστικές δοκιμασίες στην αρχή του σχολικού έτους. Με αξιολόγηση κατά το τέλος του τετραμήνου. Με ενδιάμεσες γραπτές εξετάσεις. Και για το αδιάβλητο του συστήματος «θα τηρείται φάκελος των επιδόσεων και δραστηριοτήτων του μαθητή». (Καλά οι επιδόσεις. Αλλά οι δραστηριότητες;)

Στην πραγματικότητα, βέβαια, οι εξετάσεις όχι μόνο δεν καταργήθηκαν, αλλά πολλαπλασιάστηκαν σχεδόν με γεωμετρική πρόοδο, αφού οι μαθητές εξετάζονται σε πανελλήνια κλίμακα σε 9 μαθήματα στη Β Λυκείου και σε 9 ή 10 στη Γ. Και το κυριότερο, οι εισαγωγικές εξετάσεις για το πανεπιστήμιο είναι ταυτόχρονα προαγωγικές και απολυτήριες.

Τι συνάγεται από τα προηγούμενα; Σχολείο ψυχικής ηρεμίας, δημιουργικότητας και συλλογικότητας; Μάλλον φορντικό εργοστάσιο. Έλεγχος και πάγιος ανταγωνισμός για την απόκτηση του Απολυτηρίου. Αλλά κατά το νόμο θα υπάρχει ελεύθερη πρόσβαση στα πανεπιστήμια: όσοι υποψήφιοι, τόσες θέσεις. Εδώ όμως υποκρύπτεται μια ουρανομήκης απάτη: Ήδη από την Τρίτη Γυμνασίου, ο μισός σχεδόν μαθητικός πληθυσμός θα σταλεί, με ή παρὰ τη θέλησή του, στα Τεχνολογικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια (ΤΕΕ). Τι παρέχουν τα ΤΕΕ; Επαγγελματική εκπαίδευση τεσσάρων ετών (αλλού ο νόμος μιλάει για τρία έτη). Ποιοι θα γίνουν λοιπόν «επιστήμονες»; Όχι βέβαια και κατ' ανάγκην οι περισσότεροι ευφυείς. Και ποιοι θα σταλούν στα ΤΕΕ να γίνουν «τεχνίτες»; Όχι κατ' ανάγκην οι λιγότερο ευφυείς. Ο ταξικός χαρακτήρας της παιδείας γίνεται περισσότερο βάνανσος με τις νέες ρυθμίσεις.

Η παρούσα κυβέρνηση, πιστή στη λογική του νεοφιλελευθερισμού, επιχειρεί μια τεχνοκρατική-αντιδραστική τομή. Κοινωνία ανταγωνιστική πολλών ταχυτήτων. Παιδεία ανταγωνιστική πολλών ταχυτήτων. Παιδεία που ετοιμάζει «απασχολήσιμους» στην υπηρεσία ενός παραγωγικού μηχανισμού ο οποίος καταστρέφει «τις δυο μόνιμες πηγές του πλούτου: τη γη και τους ανθρώπους» (Μαρξ).

Σε ανταγωνιστικές κοινωνίες, όπως η σημερινή, δεν μπορεί να ευδοκιμήσει ένα σχολείο συλλογικότητας, ελευθερίας, αγάπης για τη γνώση. Ένα σχολείο που θα διαμορφώνει ολοκληρωμένες προσωπικότητες. Ένα τέτοιο σχολείο προϋποθέτει ένα νέο σύνολο κοινωνικών σχέσεων κοινής προσπάθειας και αλληλεγγύης, δηλαδή τη σοσιαλιστική κοινωνία. Αυτός πρέπει να είναι ο στρατηγικός στόχος των προοδευτι-

κών εκπαιδευτικών και συνολικά των προοδευτικών δυνάμεων. Αλλά, επειδή ο σοσιαλισμός δεν είναι για αύριο, θα μπορούσε να προτείνει κανείς ορισμένους τακτικούς στόχους, ορισμένα άμεσα και πραγματοποιήσιμα αιτήματα, όπως:

1) Συγγραφή νέων βιβλίων, σύντομων, εύληπτων, που θα αναπτύσσουν την κριτική σκέψη. Πολυμαθή νόον ου διδάσκει, κατά τον σοφό της Εφέσου. 2) Ειδικότερα, καλλιέργεια της γνώσης που θα έχει ως αφετηρία το συγκεκριμένο, το ειδικό, και θα ανέρχεται στο αφηρημένο, στο γενικό. Γνώση που θα επιστρέφει στο συγκεκριμένο, «κατακτώντας το ως νοημένο-συγκεκριμένο» (Μαρξ). 3) Απόρριψη του ψευτο-μοντερνισμού, ως συνέπεια της προηγούμενης αρχής. 4) Κατάργηση διά νόμου των φροντιστηρίων και ενσωμάτωση του διδακτικού τους προσωπικού στη Μέση Εκπαίδευση. 5) Αξιοπρεπείς μισθούς στους καθηγητές της Μέσης και ψήφιση νόμου για οριστική απόλυση οποιουδήποτε κάνει «ιδιαιτέρα». 6) Αποδέσμευση των «πανελληνίων» κ.λπ. από την είσοδο στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Καθιέρωση ακαδημαϊκού Απολυτηρίου, που θα δίνει τη δυνατότητα πρόσβασης στην Τριτοβάθμια Εκπαί-

δευση. Έτσι το Λύκειο θα πάψει να αποτελεί προπαρασκευαστικό εξεταστικό κέντρο και θα αποκτήσει την αυτοτελή παιδευτική λειτουργία του.

Με τα προηγούμενα θα λυνόταν το πρόβλημα: Θα αίρονταν οι ταξικές διακρίσεις και η συνακόλουθη ανιπαρξία ίσων ευκαιριών; Θα ξεπερνούταν ο ανταγωνισμός στο σχολείο μιας ανταγωνιστικής κοινωνίας; Θα ξεπερνούταν ο ταξικός-ιδεολογικός χαρακτήρας της παιδείας, η οποία θα μετατρέποταν πράγματι σε «εθνική»; Προφανώς, όχι. Όμως η παιδεία θα απαλλασσόταν από ορισμένες κρατηγμένες αντιφάσεις, οι οποίες οξύνθηκαν και οξύνονται με την επιχειρούμενη «απορίθμηση» και τη μετατροπή του σχολείου σε «εργοστάσιο». Επίσης, θα μειωνόταν η αντίφαση «ιδανικών» και του ωμού πραγματισμού που υπηρετεί το ουσιαστικό ιδανικό του χιδαίου αστικού ωφελισμού. Ένα ουσιαστικά ανθρωπιστικό σχολείο προϋποθέτει μια μη ανταγωνιστική κοινωνία.

Σημείωση: Ασχολήθηκα σ' αυτό το ζήτημα κυρίως με τη Μέση Παιδεία. Για την κατάσταση στην Τριτοβάθμια, σε επόμενο σημείωμα.